

“BİR ARADA YAŞAMANIN KURAL(LAR)I: BİR KEŞİF Mİ YOKSA BİR İCAT MIDIR?”

Prof. Dr. Harun Tepe
Hacettepe Üniversitesi
Felsefe Bölümü

- I. *Bir arada yaşamak bir seçim mi yoksa bir zorunluluk mudur?*
- II. *Bir arada yaşamamanın kural(lar)ı nedir?*
- III. *Bir arada yaşamayı mümkün kılan kurallar ya da ilkeler bir keşif mi yoksa icat mı olacaktır?*

“Bir arada yaşamak bir seçim mi yoksa bir zorunluluk mudur?” diye sorulsaydı, duraksamadan bu soruya “zorunluluk” diye yanıt verirdik. Bu zorunluluk insanın kendi yapısından –insanın yalnız başına yaşayamayacağı, yaşamak da istemeyeceği gerçeğinden- gelen bir zorunluluk olabileceği gibi, verilmiş bir durum olarak içinde bulunduğumuz koşulların bize dayattığı bir zorunluluk olarak da anlaşılabilir. Dünyada hep başkalarıyla birlikteyiz. Dünyayı tanıdığımız, ama çoğunlukla da tanımadığımız başka kişilerle paylaşıyoruz. Her yerde benim dışımda başkaları da var. Başkaları için de ben varım. Ama sonuçta kimse tek başına değil. Bunu verilmiş bir durum, bir olgu durumu olarak görmek gerek. Çünkü olan budur. Bize düşen olanı olduğu gibi dillendirmek ya da dile getirmeye çalışmaktır. İnsan başkalarıyla birlikte yaşayan, ancak başkalarıyla birlikte yaşayabilen, böyle yaşamayı arzu eden bir varlıktır.

Öte yandan kimse tek başına kendisi de olamamaktadır zaten. Biz ancak başkalarıyla, başka kişilerle “ben” ya da “biz” oluyoruz. Her “ben” ya da “biz” konumlandırması “sen” ve “siz” konumlandırmasıyla mümkün olmaktadır. Kısaca “öteki” olmasaydı “ben” de olamazdı. Her ben olma ötekiyle, bu anlamda “ötekileştirme”yle varlık kazanmaktadır. Etik bir içerik taşımayan bu anlamdaki öteki, ben olmanın da zorunlu koşulunu oluşturmaktadır.

Bu bize bir arada yaşamamanın, çoğu kez bir seçim olsa ya da seçim gibi görünse de bir zorunlu seçim ya da bir zorunluluk olduğunu gösteriyor. Kişiler kimi tekil örneklerinde görüldüğü, kimi yazınsal metinlerde işlendiği gibi yalnız diğer insanlardan tamamen kopuk bir biçimde yaşamayı da seçebilir; kendilerini kalabalıklardan çekip kopararak yalıtılmış bir yaşam biçimini de tercih edebilir. Bu nedenle eğer zorunluluktan Aristoteles’in dediği anlamda, başka türlü eyleme

imkânının olmamasını anlarsak, birlikte yaşama bir zorunluluktan ziyade bir seçim olarak görülebilir. Yine Aristoteles'in sözcüğü kullandığı anlamda, her eylem bir seçimi göstermektedir, zor altında yapılan eylem neredeyse yok gibidir; yaşamayı sürdürmenin kendisi bile bir seçim olarak nitelenebilir.

“Birlikte yaşamak bir zorunluluk mudur yoksa seçim midir?” sorusunu, “yapısı ya da doğası gereği insan yalnız yaşayabilir mi, yaşamayı ister mi?” biçiminde ele alırsak, sorunun yanıtı, kimi ayrıksı örnekler olsa da genel olarak insanların birlikte yaşadıkları, birlikte yaşamayı seçtikleri ve ancak birlikte yaşayarak kendileri olabildikleridir. Öyleyse sorunun yanıtı insanın birlikte yaşamasının ya da yaşama isteğinin onun yapısının bir gereği olduğu, bir seçime dayansa da bu seçimin neredeyse “zorunlu” bir seçim olduğudur.

Bir arada yaşamamanın kural(lar)ı nedir?

Birlikte yaşamak bir zorunluluk ya da seçilmiş bir zorunluluksa, bu zorunluluğunun başka zorunlulukları da birlikte getirmesi kaçınılmazdır. Bir arada yaşamamanın kimi gerekleri olduğu muhakkaktır. Birlikte yaşamak başkalarının da var olduğunu bilerek yaşamaktır. Başka kişilerin fiziksel varlığı bile kendi başına bir engellemedir, istediğimi yapmamın önünde bir engeldir. Onların farklılıkları, benden çok farklı olabilen istem ve eylemleri ise yalnız bir engel değil, aynı zamanda “hoş görülme” bile tahammül etmeyi ya da edebilmeyi gerektiren bir durumdur. Bu durum özgürlük çağında ciddi bir sıkıntıya yol açmaktadır. Çağımız belki Kant'ın kendi dönemi için söylediği gibi, bir Aydınlanma Çağı değilse de- kimileri için Aydınlanma Çağı'dır belki, ama kimileri için post-modern dönem daha çokları içinse bir modernlik öncesi dönemdir- bir özgürlük çağıdır. Özgürlüğün bayraklaştığı bir yüzyıldır. Her yerden özgürlük talepleri yükselmektedir. Herkes en azından kendisi için özgürlük –ya da özgürlük dediği şeyi- istemektedir, özgür olmak istemektedir. Bu talepleri seslendirenlerin istediklerine bakarsak, kişilerin engellenmemek, istediklerini yapmak, istem ve eylemlerinde karar verici olmak, istedikleri gibi yaşamak istediklerini görürüz. Bugün genel olarak özgürlükten anlaşılan şey de budur: Kişinin istediğini yapması, eylemlerinde engellenmemesi.

Ama başkalarının fiziksel varlığı bile bir engeldir her istediğimi yapmanın önünde. Öte yanda başkalarının da benimkine benzeyen ya da farklı kimi istekleri vardır. Onlar da istediklerini

yapmak, yaparken de engellenmek istememektedirler. Bu durum bugün siyaset felsefesinin ana sorunlarından birini, belki de en önemlisini karşımıza çıkarmaktadır: *Hem özgür olup hem de birlikte yaşayabilir miyiz?* Hem bir arada hem de özgür yaşamamız nasıl olanaklıdır? Nazım Hikmet'in özlü deyişiyle "Bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşesine yaşayabilir miyiz?" "Hem bireyi hem de toplumu merkeze alan bir siyasal/etik düzen kurulabilir mi?" demektir bu. Bireyin temel haklarının korunduğu ama aynı zamanda toplumun da birey kadar dikkate alındığı bir siyasal toplum oluşturabilir miyiz demektir bu.

(Bu soruya teorik olarak bir yanıt vermek mümkün olduğu gibi olandan, yaşananlardan hareketle de olumlu bir yanıt vermek mümkündür.) İşte bu noktada kurallar, ilkeler, değerler karşımıza çıkmaktadır. Ama bu, metnin ve oturumun başlığını oluşturan soruda dile getirildiği gibi, tek bir kural ya da ilke değildir. Hangi türden ilke, neye ilişkin bir ilke olursa olsun, hiçbir **tek** ilkeye dayanarak birlikte yaşam, etik değerlerin korunduğu bir yaşam sağlanamaz. Ama gerek yaşamın kendisinden, gerekse yaşananlardan yola çıkarak ortaya konulan felsefi-siyasi görüşlerde böyle ilkeler bulmak güç değildir. Etik tarihi bu türden ilke ve değerlerin tarihidir aslında. Etik Platon ve Aristoteles'ten bu yana hep bize bu türden ilkeler, ilkelere ilişkin bilgiler sunmaya çalışmaktadır. Her iki eski çağ filozofunun etik-siyaset görüşlerinin merkezinde yer alan adalet ilkesi, adalet kavramı böyle bir ilkedir. Adalet Platon'da siyasal toplumun ya da *Politeia*'nın ana erdemidir. Adil bir şehir devleti ise her kesimin kendine düşeni yerine getirmesiyle ortaya çıkabilir ancak. Toplumdaki her kesimin kendi işini yapmasıyla sağlanabilir adil bir toplum. (Kişiye ya da teke ilişkin olarak bakıldığında ise adalet, herkese hak ettiğini vermektir ya da herkesin hak ettiğini almasıdır adalet.) Aristoteles'te ise adalet bir ortadır: Ama öteki erdemlerden farklı bir orta olmadır bu, adalet orta olanın özelliğidir. "Adaletli eylemin de haksızlık etmek ile haksızlığa uğramanın ortası olduğu açıktır; çünkü biri daha fazlaya öteki daha aza sahip olmaktır. Adalet de bir ortadır, ama öteki erdemlerden olduğu için değil; o, orta olanın özelliğidir; adaletsizlik ise uçların özelliğidir. ... Bunun için adaletsizlik bir aşırılık ve eksiklik, çünkü fazla ve az olanı tercih eder." "Haksız eylemde "daha az" haksızlığa uğramak, "daha çok" ise haksızlık etmek olur." (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1133b25-1134a15)

Günümüzde bir arada yaşamayı, bir arada etik bir yaşam sürmeyi sağlamaya yönelik ilkeler gerek kamusal düzenleme ilkeleri olarak gerekse kişi-kişi ilişkilerini düzenleyen ilkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. uluslararası bildirge ve sözleşmeler ile anayasaların önemli bir bölümünü oluşturan temel haklar ya da insan hakları bu tür ilkelere dendir, en azından onların bu tür ilkelere oluşmaları

beklenir. “Kişi açısından bakıldığında etkin ve edilgin anlamda muamele ilkeleri ya da normları olan insan haklarına devlet açısından bakıldığında, ... insan hakları toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde dayanılacak normlardır –yani çeşitli düzeylerde hukukun oluşturulmasında/türetilmesinde hareket edilecek temel öncüller ve kamu işlerinin yönetimini belirleyen normlar”dır. (Kuçuradi, 2007: 60-61) Toplumsal düzenlemeler için, hukuk ve siyaset için etik ilkelerdir insan hakları, günümüzün tarihsel koşullarında birlikte yaşamının olmazsa olmazlarından insan hakları. Özgürlüğün sağlanmasının, hak ihlallerinin önlenmesinin, böylece kişilerin temel haklarının korunduğu bir toplumsal yaşamın ön koşullarıdır insan hakları. Hukuk, yani anayasa, yasa ve yönetmelikler bu ilkelere uygun biçimde yapılırsa, siyaset bu ilkeleri kendisine tüm etkinliklerinde temel olarak alırsa, söz konusu ülke ya da devlette özgürlük tesis edilmiş olur. Kişilerin temel hakları korunmuş, kişilere insanca yaşama ve insan olarak taşıdıkları olanakları gerçekleştirme olanağı tanınmış olur. Kısaca etik ilkeler olan insan hakları etik bir yaşam ortamının sağlanmasında, kişilerin temel haklarının korunmasında ve bir ülkede ya da devlette özgürlüğün var olmasında vazgeçilmez ilkelere sahiptir.

Ama bir arada yaşamak yalnız bir ilke sorunu değildir ya da ilkelerle sağlanabilecek bir şey değildir. Çoğu zaman tutumlar ya da istemler de ilkeler kadar önemlidir birlikte yaşam için. Çoğulculuk ve farklılıklar çağında birlikte yaşam için gerekliliğinden en çok söz edilen kavramlardan birisi de tolerans, dayanma ya da katlanmadır. Farklı yaşam biçimleri, farklı kültürler, farklı değerler ve eylem biçimleri yan yana var olduğuna, insanlar birlikte yaşamak zorunda olduğuna göre, bugün en fazla ihtiyaç duyulan şeylerin başında gelmektedir tolerans. Farklılıkların birlikte varlıklarını sürdürmeleri ancak tolerans ilkesiyle mümkündür. Ama nedir tolerans? “Dünyamızın bugünkü koşullarını göz önünde bulundurarak, tolerans konusuna baktığımızda, ‘tolerans’ın en azından iki ana açıdan ele alınabileceğini görüyoruz: Bir kişi tutumu olarak tolerans veya hoşgörü ve kamu işlerinin düzenlenmesi ve yönetilmesiyle ilgili bir istem olarak [tolerans]; yani aynı konuya ilişkin farklı düşünce ve pratiklerin oluşturduğu ve kapsadıkları önceden belirlenemeyecek olan bir alanla, ama sınırlarını tolerans konusu olamayacakların –bu alanın dışında kalması gerekenlerin- çizdiği alanla ilgili bir istem.” (Kuçuradi, 2007: 88)

Bir kişi tutumu olarak toleransın ne olduğuna baktığımızda, insanlarla ilişkilerde toleranslı kişinin özelliği, kendisinden farklı düşüncelere, hatta karşı olduğu düşüncelere sahip olan kişilerin, onaylamadığı davranışlarda bulunan ve tutumları olan kişilerin haklarına zarar vermemesi ya da zarar vermek istememesidir. Kendisinden farklı hatta bazen onların karşıtı olan düşünce ve davranış

sahiplerinin temel haklarına zarar vermemesidir. edilen şey, düşünce ya da davranışlar değil, kişinin temel haklarıdır, örneğin farklı düşünce ve inançları nedeniyle insanların saldırıya uğramaması, çalışmaktan alıkonulmamaları, öldürülmemeleridir. Yoksa kişilerin onaylamadıkları ya da karşı oldukları düşüncelere ve davranışlara karşı çıkmaması, saygı göstermesi anlamına gelmez tolerans. (Voltaire'in “düşüncelerinizden nefret ediyorum, ama onları savunabilmeniz için hayatımı feda etmeye hazırım” sözü düşünce ve ifade özgürlüğüne vurgu yapsa da, karşı olduğu düşünceyi savunan kişilere dokunulmaması isteminin en bilinen örneklerindendir.)

Tüm bu söylenenler bir arada yaşamının, birlikte yaşamının özünde bir değer ve ilke sorunu olsa da tek bir ilke ya da norm sorunu olmadığını göstermektedir. Bir ilke sorunu olduğu kadar bilgi sorundur, her şeyden önce de siyasal bir sorundur birlikte yaşamak; çünkü hukuku yapanlar, insanlar arası ilişkileri hukukla düzenleyenler siyaset adamlarıdır. Ama siyaset, birlikte yaşamının ancak etik ilkelere dayanarak sağlanabileceğini görmez ya da göz ardı eder de bu ilişkileri güç ve çıkar ilişkilerine göre kurarsa, birlikte yaşamak, yerini “bazıları”nın mutlu yaşamasına bırakır. Bazılarının hakları korunurken, bazılarının temel hakları ihlal edilir; ülke bazıları için özgür bir ülke olurken, bazıları için baskının egemen olduğu bir ülke olur. Ama bazıları özgür iken, bazıları değilse, orada özgürlük yok demektir. Bir ülkede ancak herkes özgürse, özgürlükten herkes eşit biçimde yararlanabiliyorsa ya da herkes haklarını eşit biçimde kullanabiliyorsa, o ülke özgür bir ülkedir. Yoksa her toplumda birisi ya da birileri her zaman özgür olmuştur zaten.

“Bir arada yaşamayı mümkün kılan kurallar ya da ilkeler bir keşif mi yoksa icat mı olacaktır?”

Bir arada yaşamının ancak birden çok ilkeyle mümkün olduğunu, bu ilkelerin de kimi değerlere dayandıklarını ya da değerleri korumayı yönelik ifadeler olduklarını saptadıktan sonra, son olarak bu ilkelerin “bir keşif mi yoksa bir icat mı olacakları” üzerinde durmak gerekiyor. Sorudaki “olacaktır” bilinçli bir seçimle ‘olur’ anlamında değil de, geleceğe yönelik bir bildirimde bulunan bir sözcük olarak seçilmişse, bundan sorunun gizli yanıtının “icat” olduğu da çıkmaktadır; çünkü ilke yoktur henüz, icat edildikten sonra var olacaktır. Ama ilke önceden var olsaydı, o zaman keşiften önce de var olması söz konusu olurdu: Keşif önceden mevcut olanın keşfidir ancak; varolmayan keşfedilemez zaten; varolan keşifle bilinir hale gelir ya da farkına varılarak dile getirilir sadece. İcat ise icat edilmesiyle varlığa gelendir.

Aslında soru ilkelerin ontolojik konumlarına ilişkindir. İlkeler –buna değerleri de dâhil edebiliriz kolaylıkla- onları dile getirenlerin icat ettiği şeyler midir yoksa ilkeleri dile getirenler sadece olanı keşfedip dillendirmekte midirler? Sanırım bunu sormaktadır yukarıdaki soru. Örneğin Aristoteles’in karakter erdemlerine ilişkin olarak ortaya koyduğu *mesotes* (orta olma) bir icat mıdır yoksa Aristoteles’in bir keşfi midir? [“Neliğine ve tanımına bakılırsa erdem, orta olandır (*mesotes*); en iyi olan ve olumluluk açısından bakıldığında ise o, uçta olandır (1107 a 6): Bu erdemın ayırıcı özelliği, onu diğer huylardan ayıran özelliğidir; erdem, düşünne düşünne tercih edilen bir huydur, bize göre orta olan, akıllıca ve uslu kişinin belirleyeceği şekilde belirlenen bir huydur (1106b 35): Bu, erdemın eylemle ilgisinde bir tanımıdır.” (Kuçuradi, 2009: 170] Bu soruya ya biri ya öteki türünden doğrudan yanıt vermek güç, ama şunu söylemek mümkündür: Aristoteles insan eylemlerine, her gün yapıp edilenlere bakarak bu çıkarımları yapmaktadır. “Erdem nedir?” sorusunun yanıtını oluşturan “Erdemlerin övülen huylar”dır çıkarımı, yaşamda övülen ve yerilen huylar ya da edinilen kişilik özelliklerine bakılarak yapılmaktadır. Erdemli denilen türden eylemler kavramlaştırmadan önce de vardır. Ama farklı türden eylemlere ya da kişilik özelliklerine erdemli denilebilmektedir yaşamda. Kimi zaman birbiriyle çatışan yargılar verilmektedir bu konuda. Filozofa düşen bu kargaşadaki düzeni bulmaktır. (Filozofun yaptığı, felsefeyle yaşamda olup bitene yönelmesi ve kavramlaştırmalar yapması, ilkeler ortaya koymasıdır. Filozof yalnız bir resmedici değildir. Kavram ve ilkelerin ortaya çıkışında belirleyici bir rolü vardır: Çünkü kavram ve ilkeleri dillendiren odur.)

Kant’ın “ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun” diyen kesin buyruğu bir icat mıdır? Kant’ın “saflığında ve halisliğinde, ... saf felsefeden başka yerde aranmamalıdır, dolayısıyla o (metafizik) daha önce gelmelidir ve onsuz hiçbir ahlak felsefesi olamaz; hatta bu saf ilkeleri deneysel olanlarla karıştıran, felsefe adını hak etmez” (Ahlak Metafiziđi x-x1) dediği ahlak yasası bir icat mıdır? Kant bu soruyu sormaz, ama *Ahlak Metafiziğinin Temellendirmesi*’nde yaptığı işi açıklarken bu soruya da bir yanıt verir: “Temellendirme, ahlaklılığın en yüksek ilkesinin aranıp bulunmasından ve saptanmasından başka bir şey değildir.” (AMT, XV) Kant bu ilkenin yerinin akıl olduğunu düşünür. “Bütün ahlak kavramlarının yeri ve kaynağı tamamen *a priori* olarak akılda bulunur; hem de en yüksek derecede kurgusal olan akılda olduğu kadar sıradan insan aklında da; bu kavramlar deneysel, bundan dolayı da sırf rastlantısal olan bilgilerden çıkarılamaz; bizim için en yüksek ilkeler olmalarını sağlayan değerlilikleri, kaynaklarının tam bu saflığında bulun”lar. (AMT, §34)

“Ahlaklılığın en yüksek ilkesinin aranıp bulunması”ndan söz etmektedir Kant. “Ahlaklılık ilkelerinin insanın doğal yapısının bilgisinde aranıp aranamayacağını” sormakta, eğer bu ilkeler tamamen *a priori* ise kayıtsız-şartsız saf akıl kavramlarında bulun”masından (AMT §32) söz etmektedir. Bir şeyi aramaya çıkan kişi, varolanı ya da varolduğunu düşündüğü şeyi arar. Bir şey mevcut değilse ya da mevcut olduğuna inanılmıyorsa arama da başlamaz zaten. Öyleyse Kant bu ilkenin varolduğunu düşünmektedir aramaya başlamadan önce; hatta yerini de söylemektedir: Bu yer akıldır. Zaten tüm ahlak kavramlarının yeri ve kaynağı akıldır. Kimi ilkelerin en yüksek değer olmalarını sağlayan değerliliklerinin temeli de onların kaynaklarını akılda bulmalarıdır.

Yine Kant, “koşulsuz pratik olanla ilgili bilgimiz nereden başlar? Özgürlükten mi, yoksa pratik yasadan mı?” diye sorduğunda bu bilginin özgürlükten başlayamayacağını, çünkü özgürlüğün ne doğrudan doğruya bilincine varılabileceğini ne de onun deneyden çıkarılabileceğini söyler. Buradan çıkardığı sonuç ise “kendimiz için isteme maksimleri ortaya koymaya başladığımız anda, kendisini bize ilk gösteren(in), doğrudan doğruya bilincine vardığımız ahlak yasası olduğunu” söyler. (PAE, §53) Bu yasanın bilincinin nasıl olanaklı olduğunu, yasanın bilincine nasıl vardığımızı bir örnekle anlatır: Bir prens bir kişiyi hemen öldürmekle tehdit ederek şerefli bir adam aleyhinde tanıklık yapmaya zorlasa, acaba bu kişi –ne kadar büyük olursa olsun- yaşamaya olan sevgisini yenmeyi olanaklı görür mü diye sorar. Bu sevgiyi yenip yenemeyeceğini kesin biçimde söylemeye cesaret edemese de, yenmesinin olanaklı olduğunu duraksamadan kabul etmek durumunda kalacaktır. Kant bu kişi “belirli bir şeyi yapması gerektiğinin bilincinde olduğu için, onu yapabileceği yargısına varır ve kendisinde, ahlak yasası olmasaydı bilemeyeceği özgürlüğün bulunduğunu görür” demektedir. Burada kişinin farkına vardığı şey bir şey yapması gerektiğinin bilinci ya da ahlak yasasının bilincidir. Bu yasa saf pratik aklın temel yasasıdır: “Öyle eyle ki, senin istemenin maksimi, hep aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin.” (PAE §54-55)

Bu aktarılanlardan ahlaklılık ilkelerinin -saf pratik aklın temel yasası olarak ahlak yasasının- var olmasından, akılda bulunmasından söz edildiğinde, bundan onların bir yerlerde duran, birileri tarafından yeraltındaki değerli bir madenin ya da toprağa gömülü bir hazinenin bulunması gibi bulunmayı bekleyen şeyler olarak görüldüğü düşünülmemelidir. Bu ilkeler formüle edilmektedir, dile getirilmektedir, türetilmektedir kuşkusuz; ama türetilmesi için insanların karşı karşıya geldiği yaşanan kimi durumların, kimi insan eylemlerinin olması gerekir. Yaşantılar, bu ilkelerin yaşandığı durumlar vardır kuşkusuz. Başka bir deyişle, kimi yaşantılarla ve insanın bilme yetisinin onlara yönelmesiyle ilkeler türetilmektedir. Kant bir eylemin ahlaklı olmasını, o eylemin öznel

ilkesinin ben sevgisi tarafından belirlenmemesinde görür. Aslında bu ahlaklılık anlayışı yaşamda da karşılaştığımız bir şeydir. Kişiler kendi çıkarları gerektirdiği için bir şey yapıyorlarsa, kimse bu eylemin ahlaklı ya da etik olduğunu düşünmez. Övülecek bir eylem değildir bu. Ama kendi çıkarını da bir yana bırakarak o koşullarda yapılması gerektiğini düşündüğü şeyi yapmışsa bu eylem övülür, erdemli bulunur. Diğeri sıradandır. Yaşam ben sevgisinin ya da çıkarların yönlendirdiği eylemlerle doludur. Kant işte bu yaşam durumunun teorisini yapmış, buradan ahlaklılığın temel ilkesini türetmiştir: Ancak eyleminin temelinde yatan istemenin ilkesi genel geçer olması istenebilecek türden bir ilke ise o eylem ahlaklıdır.

“Eylem ilkeleri ise bir tür *inanç*lardır: Yapılması ve yapılmaması *gereken* konusunda *düşünceler*”dir. Düşünceler olarak eylem ilkeleri ise *çıkartımlar*dır. Bu eylem ya da davranış ilkelerine kaynakları ya da türetildikleri yerler açısından bakıldığında ise;

a) Onların bir kısmının “tek tek davranışların etkilerinin değerlendirilmesinden; bu etkilerin böyle davranmış kişilere genellikle sağladıkları yarar veya verdikleri zarar bakımından değerlendirilmesinden yapılan çıkarımlar” olduğudur.

b) Pratik ilkelerin diğeri bir kısmı ise insanın değerinin bilgisinden, doğrudan ya da tarihsel koşullarda insanın değerinin çığnemesinin bilgisinin yardımıyla yapılan çıkarımlarla türetilen ilkelerdir. İşkence yapmamak gerekir gibi.

c) Bir de meta-ilkeler denilen, ancak başka ilkeler üzerinde akıl yürüterek çıkarılan “her şey yapılabilir” ilkesi gibi üst ilkeler vardır. (Kuçuradi, 2009: 177-178)

Kültürel normlar adı da verilen birinci türden ilkeler farklı tarihsel gerçeklik koşullarında deneyden, bir çeşit indüksiyonla türetilir. Bunların kaynağı belirli doğal-tarihsel koşullar ve farklı kültürlerin insan anlayışlarıdır. Türetildikleri anda, türetildikleri durumun koşullarında bir grupta düzen kurmayı veya mevcut düzeni korumayı amaçlarlar, böyle bir işlevleri vardır. Kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel-göreneksel (kültürel) normların pek çoğu bu türden normlardır.

İkinci türden normlar ya da ilkeler insanın içinde bulunduğu en az iki farklı tarihsel durumun, insanın bazı yapısal olanaklarının değerinin bilgisi ışığında (ya da insan onuru dediğimiz ışığında) karşılaştırılmasıyla türetilmektedirler. İnsanın değerine zarar veren insansal ya da tarihsel koşullar karşısında, doğrudan ya da dolaylı olarak bu bilgiden türetiliyorlar; “işkence yapmamak gerekir”, “ırk ayrımı yapmamak gerekir” normları gibi. (Kuçuradi, 2007: 64-65)

Ama hangi türden olursa olsun tüm bu ilkeler çıkarılan ya da türetilen ilkelerdir; türetim ya da çıkarım için önceden bazı şeylerin verilmiş olması gerekir. Belli koşullar, yaşanmışlıklar yoksa, onlara yönelen, onları sorun eden bir bilinç ya da özne yoksa, ilkeler de olmayacaktır. Ama bu ilkelerin bir icat olduğu anlamına gelmez. İlkeler ne bir keşiftir ne de bir icattır. Yaşananlardan türetilen, olan bitenden akıl yürütme yoluyla çıkarılan şeylerdir, ilkeler ya da kurallar.

KAYNAKÇA

- Aristoteles, (1988) *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Kant, I. (1994) *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İ. Kuçuradi, F. Akatlı, Ü. Gökberk, Ankara: TFK Yayınları.
- Kant, I. (1995) *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İ. Kuçuradi, Ankara: TFK Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2007) "Etik İlkeler ve Hukukun Temel Öncülleri Olarak İnsan Hakları", *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, Ankara: TFK Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2009) *Çağın Olayları Arasında*, Ankara: TFK Yayınları.